

การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

1. บ้านมั่นคงชุมชนเขาโรงครัว จังหวัดนครสวรรค์

สภาพทั่วไปของชุมชน

ประมาณ 40 ปี ที่ผ่านมาชุมชนเขาโรงครัวเป็นป่า และภูเขาเล็ก ๆ ในเขตเมืองนครสวรรค์ ต่อมาได้มีชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัย ภายในพื้นที่ 70 ไร่ 5 งาน และพื้นที่ดังกล่าวอยู่การดูแลของทหาร ต่อมาเมื่อชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่มากขึ้น ทหารจึงได้โอนให้กรมทหารรักษาคูหาญ โดยเปิดให้เช่ารายบุคคล ต่อมาชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น จึงได้จัดตั้งเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2535 และได้ทำสัญญาเช่ากับกรมทหารรักษาคูหาญจังหวัดเป็นเวลา 3 ปี ค่าเช่าตารางวาละ 5 บาท ต่อปี ในพื้นที่ 71 ไร่ 1 งาน มีประชากรทั้งหมด 625 คน 225 ครัวเรือน 177 หลังคาเรือน 60% ประกอบอาชีพรับจ้าง 20% ค้าขาย 10 % เป็นลูกจ้าง 5% ทำธุรกิจส่วนตัว และรับราชการ

พื้นที่ชุมชนเขาโรงครัว เป็นพื้นที่ดินหักตอก ด้านหน้าติดกับถนนสายเอเชีย ด้านข้างติดกับถนนสายชุมหลังเก่า

ปัญหาและอุปสรรค

เมื่อชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่อาศัยรวมกันมากขึ้น ก็ทำให้เกิดปัญหาตามมา คือ สภาพบ้านเรือนเริ่มทรุดโทรม สภาพแวดล้อมก็เริ่มเสื่อมโทรมตามไปด้วย บางคนก็ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตัวเอง หรือบางคนมีที่ดินเป็นของตนเอง แต่ไม่มีเงินสร้างบ้าน เป็นต้น ชาวบ้านจึงปรึกษารัฐบาลเพื่อหาทางออกร่วมกัน ประจวบกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาของชุมชน โดยผ่านโครงการบ้านมั่นคง ชาวบ้านจึงเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2548 ซึ่งมีสมาชิกเข้าร่วมโครงการ 85 คน และได้จัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเป็นต้นทุนในการสร้างบ้าน และพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง แรกตั้งกลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิก 44 คน ณ ธันวาคม 2549 มีสมาชิก 64 คน ยอดเงินออมทั้งหมด ณ เมษายน 2549 จำนวน 228,600 บาท (เงินออมเพื่อที่อยู่อาศัย 171,000 บาท เงินออมสัจจะ 57,600 บาท)

หลังจากมีเงินออมแล้ว ชาวบ้านจึงเริ่มกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนเอง

กระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัย “บ้านหน้าอยู่”

การพัฒนากระบวนการพัฒนา

ชุมชนใช้ระบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยในรูปแบบ การปรับปรุงในที่ดินเดิม โดยการพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่ และปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ในลักษณะการให้ชาว

กระบวนการดำเนินการเพื่อการสร้างบ้านนั้น ชาวชุมชนได้ดำเนินการ ดังนี้

1. จัดประชุมคนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจในแนวคิดของโครงการบ้านมั่นคง โดยการสนับสนุนข้อมูลจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และมีเจ้าหน้าที่มาร่วมให้ความรู้ความเข้าใจ
2. สืบหาข้อมูลรายครัวเรือน เรื่องที่อยู่อาศัยของสมาชิกในชุมชนร่วมกับเครือข่ายเมืองนครสวรรค์ แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ และสรุปร่วมกัน
3. มีการไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ดำเนินการเรื่องบ้านมั่นคงที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้สมาชิกได้เห็นภาพ และเข้าใจมากขึ้น
4. จะจัดประชุมเพื่อสรุปแนวทางในการปรับปรุงชุมชน และจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ในขณะที่เดียวกันได้สร้างทีมงานออกเป็น 4 ทีมงาน และแบ่งบทบาทหน้าที่กันรับผิดชอบ ได้แก่ ทีมสำรวจข้อมูล ทีมช่างชุมชน ทีมออมทรัพย์ และทีมที่ดิน
5. พัฒนาระบบกลุ่มย่อยในชุมชน เพื่อการจัดการที่ง่าย และสะดวกมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น กลุ่มออมทรัพย์ 8 กลุ่ม กลุ่มที่อยู่อาศัย 3 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจะมีบทบาทในการพิจารณารับรองสมาชิก ค่าประกัน และติดตามการชำระคืนของสมาชิกกลุ่มตนเอง
6. ดำเนินการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคของชุมชน อันดับแรก คือปรับปรุงถนนเข้าชุมชน และถนนสายหลักของชุมชน ท่อระบายน้ำ ปรับปรุงรั้วบ้าน และปลูกต้นไม้ริมถนนตามลำดับ
7. ประชุมสมาชิกเพื่อพิจารณาสินเชื่อที่อยู่อาศัย “บ้านมั่นคง” และหาหลักเกณฑ์ข้อตกลงในการบริหารจัดการร่วมกัน
8. พัฒนาโครงการสินเชื่อ และเสนอโครงการ ซึ่งชุมชนได้เสนอขอประมาณขอใช้สินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ทั้งหมด 1,710,672 บาท โดยสมาชิกร่วมสมทบ 189,486 บาท และพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และสิ่งแวดล้อม 1,600,000 บาท

ณ เดือนเมษายน 2550 ชุมชนได้ดำเนินการไปแล้วในเรื่องการพัฒนาสาธารณูปโภค การสร้างถนนสายหลักเข้าชุมชน จำนวน 2 สายยาวสายละ 160 เมตร ใช้งบประมาณ 9 แสนบาท

หลังจากนั้นจะพัฒนาภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อมภายในชุมชนให้สวยงาม และนำอยู่ ด้วยการซื้อ
 รั้วบ้านเพิ่มเติมให้เป็นรูปแบบเดียวกัน ปลูกดอกเฟื่องฟ้าบริเวณริมถนน ฝาหน้าบ้านใครก็ให้
 สมาชิกบ้านนั้นช่วยกันดูแล และวางท่อระบายน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมภายในชุมชน

การพัฒนาบ้าน

ชุมชนเขาโรงครัวจัดรูปแบบการสร้างบ้านออกเป็น 2 แบบ คือ การซ่อมแซม และการ
 สร้างใหม่ โดยซ่อมแซม 4 หลังคาเรือน สร้างใหม่ 10 หลังคาเรือน ซึ่งได้เริ่มดำเนินการแล้ว 6
 หลังๆ ละไม่เกิน 150,000 บาท และแก้ปัญหาหนี้ที่อยู่อาศัย 1 หลัง กล่าวคือกลุ่มได้ช่วยเหลือ
 สมาชิกในการปลดหนี้บ้านจากนายทุนนอกระบบให้กับสมาชิก โดยใช้เครือข่ายเมืองนครสวรรค์เป็น
 ตัวกลางในการเจรจา

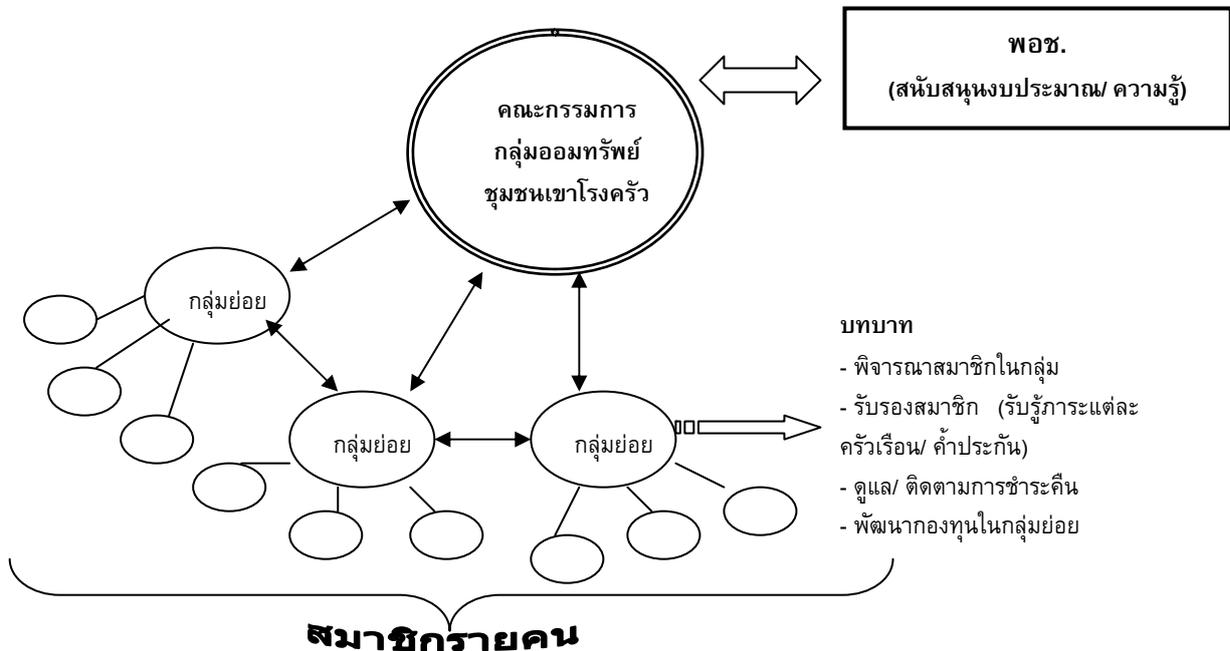
กระบวนการปรับปรุง และก่อสร้างบ้าน ชุมชนได้ดำเนินการ ดังนี้

1. รวมนิทรรศการในชุมชน คือคนที่มีอาชีพเป็นช่างก่อสร้างอยู่แล้วประมาณ 10 คนเพื่อ
 ช่วยเหลือกันในการก่อสร้าง
2. สอบราคาวัสดุ และจัดซื้อร่วมกัน ระหว่างทีมสอบราคา ทีมจัดซื้อ และเจ้าของบ้าน
3. มีระบบการเบิกวัสดุ โดยทีมช่างจะตรวจสอบการเบิกวัสดุเพื่อให้ตรงกับงานก่อสร้างของ
 แต่ละบ้าน และเก็บรวบรวมใบเสร็จการสั่งซื้อ และการเบิกจ่ายวัสดุที่มีลายเซ็นต์ของทีมบัญชีให้
 สมาชิกโดยคณะกรรมการ ถ้าไม่มีลายเซ็นต์ของทีมบัญชีถือว่าไม่สมบูรณ์
4. เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จจะมีการตรวจสอบ และรับมอบงานโดยสมาชิก และทีมงาน
 ตรวจสอบทุกครั้ง

ข้อตกลงร่วมในการก่อสร้างบ้านแต่ละหลัง จะต้องให้บ้านหลังในสุดในชุมชนสร้างก่อน
 เพื่อให้สะดวกในการเข้า ออกชุมชน

2 ปีกับกระบวนการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนเขาโรงครัว ถือได้ว่ามีพัฒนาการ
 ก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ กลุ่มได้มีการเชื่อมโยงการออมทรัพย์จะไปสู่การออมเพื่อสวัสดิการของคน
 ในชุมชนด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจังหวะก้าวที่สำคัญที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่น่าอยู่ มีการดูแล
 เอาใจใส่ และเอื้ออาทรต่อกันของคนในชุมชน

แผนภูมิโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนเขาโรงครัว

2. บ้านมั่นคงชุมชนรณชัย

สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนรณชัย ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นท่าเทียบเรือสินค้า และแพซุง ที่เดิมเป็นป่าพงหญ้าหนาทึบ เมื่อชาวบ้านเข้ามาอยู่ก็ไม่รู้ว่าเป็นที่ดินของใคร ใครอยากอยู่ก็มาอยู่ หรือไม่ก็ชวนกันมาเป็นเครือญาติ ประกอบกับบริเวณนี้เป็นท่าเทียบเรือสินค้า ชาวบ้านจึงได้อาศัยบริเวณท่าเรือเป็นแหล่งทำมาหากิน และอยู่รวมกันอย่างแออัด จนมีชื่อเรียกว่า “สลัมแห่งนครสวรรค์” ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2521 ได้เกิดการเผาไล่ที่ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันอีกครั้ง และต่อสู้เพื่อขออยู่อาศัยในที่ดินเดิม และได้จดทะเบียนเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2544 รวมระยะเวลาที่ชาวบ้านได้เข้ามาอยู่อาศัยประมาณ 60 ปี

ปัจจุบัน ชุมชนรณชัยมีขนาดพื้นที่ 3 ไร่ 3 งาน มีสมาชิกร่วมอาศัยอยู่ในชุมชน 108 ครัวเรือน 276 คน จาก 52 ครัวเรือน 200 คน อาชีพที่ชาวชุมชนรณชัยประกอบกันโดยส่วนใหญ่คือ ค้าขาย หาปลาจากแม่น้ำเจ้าพระยา รับจ้าง และธุรกิจส่วนตัว

ย้อนกระบวนการทำงานจากอดีต ถึงปัจจุบัน

เมื่อ พ.ศ. 2543 ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน และเริ่มกิจกรรมการออมทรัพย์ร่วมกัน ช่วงแรกสมาชิกทั้งหมดในชุมชน คือ 108 ครัวเรือน ได้ออมร่วมกัน ต่อมาประมาณต้นปี พ.ศ.2544 สมาชิก

พ.ศ. 2549 ได้ทราบข่าวว่าจะมีการสร้างเมืองใหม่ บริเวณชุมชนรณชัย แกนนำชุมชน และสมาชิกในชุมชนจึงได้ไปพบ และหารือกับเทศบาล โดยได้รับความช่วยเหลือจาก เจ้าหน้าที่ พอช. และเครือข่ายชุมชนเมืองนครสวรรค์ เพื่อทำหนังสือไปยังกรมที่ดิน กรมธนารักษ์ และกรมเจ้าท่า เพื่อให้ตรวจสอบการเป็นเจ้าของที่ดินบริเวณที่เรียกว่า **ชุมชนรณชัย** ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า **ที่ดินปัจจุบันที่อาศัยอยู่เป็นที่ดินของ “กรมธนารักษ์”** ซึ่งตอนนั้น ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นที่ดินของผู้ว่าราชการจังหวัด

เมื่อได้ทราบที่ดินเป็นของใครแล้ว ชาวบ้านจึงได้ประชุมร่วมกัน และเริ่มประสานงานกับกรมธนารักษ์เพื่อขอเช่าที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย แต่ติดปัญหาอยู่ที่ **“ชุมชนยังไม่เป็นนิติบุคคล”** จึงไม่สามารถกระทำการใด ๆ ทางกฎหมายได้ กรมธนารักษ์จึงเสนอกับตัวแทนชุมชนว่าให้เทศบาลเป็นผู้เช่าแทน แล้วให้ชุมชนเช่าต่อจากเทศบาลอีกที

เมื่อได้รับคำตอบเช่นนั้น ชาวบ้านจึงได้ประชุมหารือกันอีกครั้ง เพื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ฯ กับสำนักงานสหกรณ์ออมทรัพย์จังหวัด ซึ่งสามารถจัดตั้งได้ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2549 รวมระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 23 วัน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 60 คน ร่วมกันออมทรัพย์ไม่ต่ำกว่าเดือนละ 100 บาท เฉลี่ยการออมอยู่ที่ 300 บาทต่อเดือน มีเงินออมทรัพย์รวมกันทั้งสิ้น ณ มีนาคม 2550 ประมาณ 200,000 บาท โดยการบริหารจัดการนั้นมี สหกรณ์ออมทรัพย์อำเภอตากลีเป็นพี่เลี้ยง จากนั้นจึงได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมดไปที่กรมธนารักษ์

เมื่อชาวบ้านทราบว่าต่อไปนี้จะต้องเช่าที่ดินอยู่อาศัยจึงเกิดความไม่พอใจ เนื่องจากที่ผ่านมาไม่ได้เช่า ประกอบกับเทศบาลมีโครงการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ ซึ่งต้องวางท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ผ่านเข้ามาในชุมชน และต้องผ่านบ้านที่สมาชิกอยู่อาศัย นอกจากนั้นยังสร้างเขื่อนกั้นน้ำ เพื่อป้องกันน้ำไหลเข้าเมือง ทำให้ชาวบ้านเกิดความพอใจเพิ่มมากขึ้น จึงไม่เข้าร่วมกิจกรรมร่วมออมทรัพย์ แต่ผู้นำของชุมชนได้พยายามหาทางทำความเข้าใจ และชักชวนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน

กระบวนการเตรียมความพร้อม

1. เมื่อโครงการเริ่มอนุมัติ

เมื่อชุมชนได้รับอนุมัติงบประมาณสนับสนุนด้านสาธารณูปโภคจำนวน 1.4 ล้านบาทจากที่เสนอขอ 4 ล้านบาท จึงได้เริ่มกระบวนการตั้งแต่

- เริ่มถมที่ดินให้สูงกว่าเดิมประมาณ 3-4 เมตร เพื่อให้สูงเท่ากับระดับเขื่อน และบ่อ บำบัดน้ำเสีย

- วางผังการก่อสร้าง โดยแบ่งแปลงที่ดินออกเป็น 2 ขนาด คือ ขนาด 10 ตารางวา 35 แปลง และขนาด 15 ตารางวา 21 แปลง ใช้ฐานการแบ่งจากอาชีพ รายได้ และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

- คิดคำนวณค่าใช้จ่าย ให้สอดคล้องกับรายได้ที่แต่ละครอบครัวมี และค่าใช้จ่ายที่แต่ละครอบครัวจะสามารถรับได้

- แบ่งงานกันทำ ได้แก่ ฝ่ายที่ดิน ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายช่าง และฝ่ายออมทรัพย์

- เตรียมการขอใช้สินเชื่อเพื่อสร้างบ้าน (ปัจจุบันคิดเงินบาท 10 % ของแต่ละครอบครัว) โดยได้กระตุ้นการออมให้เพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ 300-450 บาท ต่อเดือนเพื่อให้สมาชิกทุกคนมีเงินสมทบเพียงพอ

- รื้อฟื้นการออมทรัพย์รายวันขึ้นมาใหม่ (ซึ่งเคยออมมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ.2542) เพื่อเป็นฐานในการปลดหนี้สินจากการสร้างบ้านหลังละประมาณ 1.3 แสนบาท

2. กระบวนการรื้อย้าย

- เจรจากับเจ้าของที่ดินที่อยู่ใกล้เคียง (ห่างจากที่ดินเดิมประมาณ 800 เมตร) เพื่อขอเช่าสร้างบ้านพักชั่วคราว

- มอบหมายให้เจ้าหน้าที่สหกรณ์ฯ เจรจากับเจ้าของที่ดิน (เอกชน) เริ่มต้นที่ 20,000 บาทในระยะเวลา 6 เดือน ถ้าสร้างยังไม่แล้วเสร็จ สามารถต่อสัญญาเช่าได้โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่า

บ้านที่เตรียมรื้อย้าย

- เริ่มสร้างบ้านพักชั่วคราว จากงบประมาณรื้อย้าย 299,993 บาท

- ยื่นหนังสือต่อเทศบาล (มีนาคม 50) เพื่อขอสนับสนุนการปรับปรุงที่ดิน โดยคนในชุมชนเป็นแรงงานในการเก็บเศษไม้ เศษสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่ใช้งาน โดยมีทีมช่างชุมชนเป็นแกนนำ

- เริ่มรื้อย้ายจากคนที่สมัครใจอยากรื้อย้ายก่อน โดยมีประธานเริ่มรื้อย้ายเป็นคน

แรก

บริเวณสร้างบ้านพักชั่วคราว

บริเวณสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย และเขื่อนกั้นน้ำ

ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงานให้ต่อเนื่อง

- ที่ดิน ทั้งบริเวณที่สร้างบ้านพักชั่วคราว และสร้างบ้านถาวร เป็นบริเวณที่น้ำท่วมถึง ประกอบกับการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย และเชื่อมกันน้ำของเทศบาล จึงทำให้การถมที่ดินของชาวบ้านต้องถมให้สูงเท่ากับระดับบ่อบำบัด และเชื่อม (ประมาณ 3-4 เมตร) ซึ่งต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากสำหรับซื้อดินมาถม

- หากงบประมาณลงมาไม่ทัน ก่อนหน้าน้ำหลาก (พฤษภาคม - มิถุนายน) ชาวบ้านต้องหยุดการก่อสร้างไปก่อน เนื่องจากน้ำท่วม

- คนที่ไม่เข้าร่วมโครงการ หรือลาออกจากการเป็นสมาชิกตั้งแต่แรกอยากกลับเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ เนื่องจากเห็นเพื่อนได้บ้านใหม่ มักจะสร้างความแตกแยกในกลุ่มที่ย้ายออกไป ทำให้คณะกรรมการทำงานหนักมากขึ้น

- การปรับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ของ พอช. ประจำพื้นที่ใหม่ ส่งผลต่อการประสานติดต่อกันที่ต่อเนื่อง

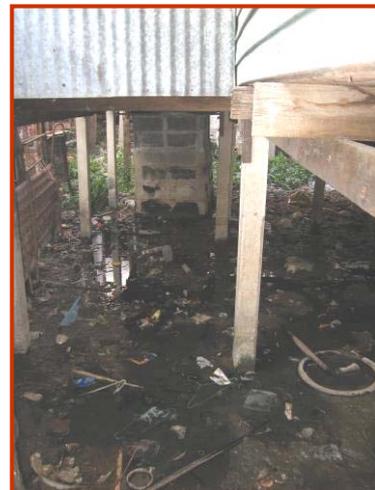
จุดเด่นของกระบวนการทำงาน “ชุมชนรณชัย”

สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการมีกระบวนการเรียนรู้ จากการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน เริ่มตั้งแต่ ร่วมคิด วางแผนการทำงานร่วมกัน รูปธรรมที่เห็น เช่น เมื่อทราบว่าที่ดินของตนเองอยู่จะต้องถูกรุกจากการพัฒนาของเทศบาล และสมาชิกในชุมชนบางส่วนจะต้องถูกกลบบ้าน เพื่อใช้ที่ดินส่วนหนึ่งเป็นที่สร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย และเชื่อมกันน้ำ สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันหาออก สืบค้นหาเจ้าของที่ดินที่แท้จริง ค้นหาที่ดินใหม่เพื่อให้สมาชิกได้อยู่อาศัย โดยใช้กระบวนการร่วมตัดสินใจร่วมกันของสมาชิก ซึ่งสมาชิกต่างให้ความคิดเห็นร่วมกันว่า ต้องการอยู่อาศัยในที่ดินเดิม เนื่องจากใกล้ที่ทำมาหากิน จากนั้นจึงได้ร่วมทำ ลงมือทำงาน และเตรียมความพร้อมในการสร้างบ้านใหม่ ลองผิดลองถูก ฝ่าฟันการทำงานตามขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งให้กลุ่มเป็นสหกรณ์ มีฐานะเป็นนิติบุคคล เจริญหาที่ดินใหม่เพื่อรื้อย้ายก่อนการสร้างบ้าน ค้นหาภาคีที่จะสามารถให้การสนับสนุนแก่ตนเองได้ เช่น เทศบาล สหกรณ์จังหวัด พอช. เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการทำบัญชีด้วยคนในชุมชนเอง ถึงแม้ว่าจะอ่านหนังสือไม่ออกก็ตาม แต่ก็สามารถทำบัญชีได้อย่างมีขาดตกบกพร่อง ส่วนหนึ่งมาจากการที่สมาชิกร่วมตรวจสอบร่วมกัน ทุกคนสามารถขอบัญชีการรับ การใช้จ่ายได้ตลอดเวลา แสดงถึงความเปิดเผยโปร่งใสของคณะกรรมการ และผู้ปฏิบัติงานเอง เมื่อเกิดความผิดพลาดได้หารือถึงข้อบกพร่อง ด้วยการร่วมรับผิดชอบร่วมกัน มิได้โยนความผิดไปที่ใครคนใดคนหนึ่ง จึงทำให้ผลความสำเร็จที่เกิดขึ้นของชุมชนรณชัยกลายเป็นความสำเร็จของการร่วมรับประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกทุกคน

3. บ้านมั่นคง ชุมชนจำลองวิทย์ จังหวัดนครสวรรค์

สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนจำลองวิทย์ ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ เป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนหนึ่ง ชาวบ้านอยู่อาศัยร่วมกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในขนาดพื้นที่ 41-2 ไร่ ในลักษณะเช่าปีต่อปี (ตารางวาละ 1.50 บาทต่อปี) ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกในชุมชนทั้งหมด 140 ครอบครัว 600 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง และค้าขาย เนื่องจากอยู่ภายในตัวเมืองนครสวรรค์ แต่สภาพโดยทั่วไปของชุมชนจำลองวิทย์เป็นหนองน้ำ จึงทำให้ชาวบ้านประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมเรื้อรัง คือ บริเวณที่อยู่อาศัยมีน้ำขังตลอดทั้งปี อันเนื่องมาจากบริเวณที่ตั้งของชุมชนเป็นที่ลุ่ม เมื่อเข้าสู่หน้าฝน น้ำจะไหลบ่ามาขังในบริเวณใต้ถุนบ้าน และพื้นที่ของชุมชน นอกจากนั้นน้ำที่ไหลมายังนำพาขยะจำพวกเศษถุงพลาสติก ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื้อ ถังน้ำ หม้อ ชาม กะละมังแตก เป็นต้น มาด้วย และฝังอยู่ใต้น้ำเป็นเวลานานหลายสิบปี ทำให้ขยะเหล่านั้นเน่าเสียส่งกลิ่นเหม็นรบกวนเป็นอันมาก

สภาพใต้ถุนบ้านที่มีน้ำขัง และขยะทับถมตลอดทั้งปี

รูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชน

จากปัญหาเรื้อรังดังกล่าวข้างต้น เมื่อต้นปี 2547 ชาวชุมชนจำลองวิทย์จึงได้รวมตัวกัน 70 ครอบครัว เพื่อหาทางออกร่วมกันโดยจัดการกับปัญหาเร่งด่วนที่เป็นความต้องการของคนในชุมชน คือ ปัญหาน้ำขังตลอดทั้งปีสำหรับบ้าน 80 หลังคา ปัญหาขยะเน่าเหม็น และฝังลึกลงใต้พื้นดินทำให้น้ำไม่ไหลซึมลงสู่ใต้ดิน และปัญหาไม่ระบบสาธารณูปโภคที่เหมาะสม เช่น ท่อระบายน้ำ ทางเดินร่วมที่ตัดผ่านถึงกันตลอด บ้านเรือนอยู่กันอย่างแออัดเกินไป

เมื่อพบปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไขร่วมกัน แกนนำชุมชนจึงประสานงานกับเครือข่ายชุมชนเมืองนครสวรรค์ เพื่อปรึกษาหารือในการลงมือแก้ไขโดยเข้าร่วมกับโครงการบ้านมั่นคง โดยการส่งเสริมและสนับสนุนของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทางหนึ่งเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณ 1.74 ล้านบาท ดำเนินการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคของชุมชน ได้แก่ การ

บ้านเรือนที่ปรับปรุงแล้ว และเข้าร่วมโครงการ พร้อมปฏิญาณตนว่าจะไม่ทิ้งขยะลงพื้น

ความร่วมมือไม่ร่วมมือ คือพลังแก้ไขปัญหา

เพื่อให้สภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ของชุมชนไม่กลับคืนสู่สภาพเดิม ชาวชุมชนจำลองวิทย์จึงได้ร่วมกันแบ่งกลุ่มย่อย ในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัว กระตือรือร้นที่จะช่วยกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อม เกิดการสร้างกติกาในการดูแลสภาพแวดล้อมร่วมกับสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์ โดยเน้นในเรื่องความสะอาด ปลอดภัยโรค คนในชุมชนมีสุขภาพอนามัยดี

ในส่วนของ การปรับปรุงที่อยู่อาศัย แกนนำชุมชนได้ประสานความร่วมมือกับราชพัสดุ เพื่อให้ตรวจสอบว่าบ้านหลังไหนอยู่ในที่บุกรุก หรือไม่ได้เช่า หรือปลูกอยู่ผิดที่ผิดทางหรือไม่ เนื่องจากเท่าที่ชุมชนได้ตรวจสอบ พบว่า ทุกหลังคาเรือนนั้นมีสัญญาเช่าทั้งหมด แต่เพื่อความมั่นใจ ในการดำเนินการต่อไป เมื่อผ่านการตรวจสอบเรียบร้อยแล้ว จึงจะได้ประสานงานกับสถาปนิกของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อร่วมกันวางแผนการพัฒนา และปรับปรุงบ้าน ปรับภูมิทัศน์รอบ ๆ บ้านอีกต่อไป ซึ่งในในการปรับปรุงพัฒนานั้น เทศบาลได้สนับสนุนเครื่องจักรกลในการขุด เจาะพื้นดิน

การทำงานของชาวชุมชนจำลองวิทย์ จึงออกมาในรูปของ การประสานความร่วมมือทั้งจาก ส่วนงานของรัฐ ทั้ง เทศบาล สาธารณสุข สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และภาค ชุมชน คือ เครือข่ายชุมชนเมืองนครสวรรค์ และภาคีชุมชนใกล้เคียง ซึ่งคนในชุมชนเองก็ให้ความ ร่วมมือในการแก้ไข และป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยดี

สภาพชุมชนที่พร้อมพัฒนา ปรับปรุงทางเดินร่วม และภูมิทัศน์

จากความร่วมมือไม่ร่วมมือนี้ ทำให้ชุมชนจำลองวิทย์มีจุดเด่นในเรื่องของ การจัดการมลภาวะ ของสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะเรื่องขยะ ที่คนในชุมชนสามารถมีข้อตกลงช่วยกันดูแลความสะอาด และระแวดระวังไม่ให้ขยะกลับคืนมาสู่ชุมชนอีกได้เป็นอย่างดี

สำหรับแผนการดำเนินงานต่อเนื่อง ชาวชุมชนจำลองวิทย์จะจัดทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย และปรับภูมิทัศน์ในชุมชนให้ดีขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนกลางที่คนในชุมชนจะใช้ประโยชน์ ร่วมกัน

4. ชุมชนหน้าวัด จังหวัดนครสวรรค์

บริบทของชุมชนหน้าวัด

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2515 ชาวบ้านจากที่ต่าง ๆ ได้เริ่มเข้ามาอยู่อาศัยรวมกัน เดิมเรียกรวมกันในนามชุมชนรณชัย ในพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ริมแม่น้ำ บริเวณป่ากร่าง และมีบางส่วนอาศัยอยู่ใน แพร โดยสร้างเป็นกระท่อม และแพกระจัดกระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดช่วงเขตเมือง นครสวรรค์ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดอ้างเป็นเจ้าของ หรือแสดงกรรมสิทธิ์ จนกระทั่งชาวบ้านได้เริ่ม ชักชวนกันเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงได้ย้ายออกมาตั้งเป็นชุมชนใหม่ และ จัดตั้งชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.2522 ตั้งชื่อว่า “ชุมชนหน้าวัด” ซึ่งในขณะนั้นระบบ สาธารณูปโภคยังเข้าไม่ถึง ชาวบ้านต้องใช้ตะเกียง และอาศัยการฟุ้งไฟฟ้าใช้ร่วมกัน จึงเป็นที่มา

เมื่อประสบปัญหาซ้ำไปซ้ำมา ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น มีถนน มีไฟฟ้า น้ำประปา มีบ้านเลขที่ และมีที่ตั้งอย่างเป็นทางการที่ซอยเทพวิถิ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในขนาดพื้นที่ประมาณ 6 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา มีประชากรทั้งหมด 483 คน 86 ครัวเรือน 60% ประกอบอาชีพค้าขาย 40% รับจ้างทั่วไป เนื่องจากบริเวณที่อยู่อาศัยติดกับ ตลาดเทศบาลเมืองนครสวรรค์ และเป็นย่านธุรกิจ ทำมาหากินเรื่อยมากระทั่งต้องประสบปัญหาที่ ชุมชนคาดไม่ถึง เมื่อต้องถูกฟ้องศาลในฐานะ “บุกรุกที่ดินของเอกชน” กระบวนการต่อสู้เพื่อการ พิสูจน์สิทธิ์จึงเริ่มนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ปัญหาเรื้อรังที่ชุมชนต้องพิสูจน์

ประมาณ ปี พ.ศ.2532 ได้มีเอกชนเข้ามาอ้างเป็นเจ้าของที่ดินบริเวณที่ตั้งของชุมชนหน้าวัด และฟ้องร้องต่อศาลเพื่อให้ชาวบ้าน 11 หลังคาเรือน ย้ายออกจากที่ดินผืนดังกล่าว แต่ชาวบ้านยังไม่ย้ายออกเนื่องจากยังมั่นใจว่า ที่ดินผืนนี้ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ

ปี พ.ศ.2547 เอกชนได้ยื่นหนังสือฟ้องร้องต่อศาล เพื่อขับไล่ชาวบ้านอีก 17 หลังคาเรือน ชาวบ้านจึงร่วมกันต่อสู้เพื่อพิสูจน์กรรมสิทธิ์ในที่ดินผืนดังกล่าวเรื่อยมา โดยดำเนินการติดต่อ และ ร้องขอไปยังหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ ธารักษ์พื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ กรมเจ้าท่าจังหวัดนครสวรรค์ ที่ดินจังหวัดนครสวรรค์ เทศบาลนครนครสวรรค์ และผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อตรวจสอบ หาผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่แท้จริง

ปี พ.ศ.2548 ได้มี “โครงการบ้านมั่นคง” ควบคู่กับการผลักดันเรื่องที่ดิน ทำให้ประชาชน ให้ความสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกในโครงการจำนวน 75 คน และเริ่มการก่อตั้งโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนหน้าวัดขึ้นเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2548 โดยมีคณะกรรมการดำเนินงานที่เป็นตัวแทนของ ชาวบ้าน จำนวน 5 คน และร่วมกันก่อร่างตัวขึ้นใหม่โดยใช้ “การออมทรัพย์” เข้ามาเป็นเครื่องมือ

บริเวณชุมชนหน้าวัด ที่อยู่ในกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ที่ดิน

ต้นปี พ.ศ. 2550 ชาวบ้านได้นำเรื่องเข้ายื่นต่อหน่วยงานของรัฐ เช่น ที่ดิน เทศบาลเพื่อขอตรวจสอบกรรมสิทธิ์ที่ดินอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่สามารถตรวจสอบได้ เนื่องจากหน่วยงานให้คำตอบว่าที่ดินดังกล่าวอยู่ในกรณีพิพาทไม่สามารถชี้จุดได้ว่าใครเป็นเจ้าของ ต่อมาประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ที่ดิน ขนส่งทางน้ำ ธารักษ์ ป่าไม้ เทศบาล และ พมจ. ได้มีการหารือเจรจาพิสูจน์ที่ดิน โดยมี ศจพ. เป็นผู้ประสานงานให้กรมทรัพยากร มาเป็นผู้พิสูจน์ที่ดิน ซึ่งในขณะนี้อยู่ระหว่างกระบวนการ แต่ในขณะที่รอการพิสูจน์สิทธิ์ ชาวบ้านได้ร่วมกันออมทรัพย์เพื่อเป็นฐานในการพัฒนา “บ้าน” ของตนเองไปพร้อมกันด้วย

การออมทรัพย์ : ฐานการดำเนินงานเพื่อสิทธิในที่ดินและบ้าน

จากการเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงของชาวบ้าน 75 คน ได้มีการออมทรัพย์ร่วมกัน เพื่อเป็นฐานทุนในการดำเนินงานเพื่อบ้านมั่นคง โดยชาวบ้านได้แบ่งการออมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การออมเพื่อที่อยู่อาศัย หรือเพื่อบ้าน มีสมาชิกทั้งสิ้น 75 คน เงินออมทั้งสิ้น 103,290 บาท (ณ กรกฎาคม 2549)
2. การออมหุ้น มีสมาชิกทั้งสิ้น 75 คน เงินออมทั้งสิ้น 7,600 บาท (ณ กรกฎาคม 2549)

รูปแบบ และวิธีการ ใช้วิธีการแบ่งสมาชิกออกเป็นรายกลุ่มย่อย จำนวน 10 กลุ่ม เช่น กลุ่มนครสวรรค์พัฒนา มีสมาชิก 8 คน กลุ่มทานตะวัน สมาชิก 7 คน กลุ่มสามัคคี สมาชิก 8 คน เป็นต้น เพื่อให้สะดวกในการระดมเงินออมรายเดือน และการดูแลซึ่งกันและกัน รวมทั้งการนำความรู้ที่ได้มาจากกลุ่มถ่ายทอดสู่สมาชิกได้โดยง่าย สำหรับจำนวนเงินออมนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถในการออมของสมาชิก

กับการทำงานที่ต้องขับเคลื่อนหลายอย่างไปพร้อม ๆ กัน ชาวชุมชนหน้าวัดได้จัดระบบการบริหารจัดการของชุมชนตนเองออกมาในรูปแบบของ “คณะกรรมการบ้านมั่นคง ชุมชนหน้าวัด นครสวรรค์” ที่ประกอบด้วย คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มคณะทำงานหลักชุมชน กลุ่มคณะทำงานเฉพาะด้าน ได้แก่ ฝ่ายช่าง ฝ่ายสีบราคา ฝ่ายก่อสร้าง ฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายรับ-จ่ายวัสดุ ฝ่ายบัญชี-การเงิน-เอกสาร และฝ่ายตรวจงวดงาน โดยมีเงื่อนไข และข้อตกลงในการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิก กับคณะทำงาน ดังนี้

1. ต้องมีการออมทรัพย์สม่ำเสมอมาก หรือน้อยตามกำลังที่ตนเองมี แต่ต้องมีสัจจะในการออมทุกเดือน
2. ต้องอยู่ในชุมชนอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป ซึ่งมีลักษณะเรียกที่แตกต่างกัน คือ กรณีมีบ้านและเป็นเจ้าบ้านจะเรียกว่าครอบครัวหลัก ไม่มีบ้านเป็นของตนเอง แต่อาศัยอยู่ร่วมกับบิดา มารดา เรียกว่าครอบครัวขยาย และกรณีบ้านเช่าต้องอาศัยอยู่ภายในชุมชนอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป
3. ไม่เสพ ไม่ขายยาเสพติด

4. ต้องไม่ขายสิทธิ์ในการเช่าที่ (กรณีเช่า) ให้กับบุคคลภายนอก หากขายต้องขายให้กับบุคคลในชุมชนเท่านั้น
5. ต้องเข้าร่วมในกิจกรรมในชุมชนทุกครั้ง
6. ไม่ส่งเสียงดังในชุมชนหลัง 22.00 น.
7. ตรงต่อเวลา มีความซื่อสัตย์ และสมัครสมานสามัคคีกัน
8. ต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดในชุมชน

กฎ กติกาที่ตั้งขึ้น สมาชิกต้องถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด นอกจากนั้นยังต้องดำเนินการ เพื่อการเร่งพิสูจน์สิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งหากชุมชนไม่สามารถอยู่อาศัยในที่ดินเดิมได้ ชุมชนได้เตรียมขอเช่าที่ดินจากกรมเจ้าท่าเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ โดยจะใช้โครงการบ้านมั่นคงเป็นข้อต่อรองเจรจาขอเช่าที่ดินดังกล่าว